

Retaule de Sant Isidre de Santa Maria de la Molsosa. Història i restauració

CLAUSTRE AUGÉ, FERMÍ MANTECA, JOAN YEGUAS

L'antiga parròquia de Santa Maria de la Molsosa¹ (segle XI) està situada sobre el turó que domina tota la plana i on hi havia també el castell que, conjuntament amb el de Boixadors, defensaven la frontera cristiana durant l'Edat Mitjana. A l'època moderna la fortificació va ser enderrocada i només hi restà l'església romànica amb la rectoria i el cementiri a tocar del temple. A les cases, escampades entre els boscos i les planes que envolten el turó, hi vivien els feligresos que havien de pujar el costerut camí que duia a l'església parroquial per als oficis dominicals.

Durant els segles XVII i XVIII es construïren tres retaules barrocs de gran factura, un dedicat a la Mare de Déu Assumpta, patrona de la parròquia, un altre a la Mare de Déu del Roser i, finalment, un altre dedicat a Sant Isidre.

Amb el temps els edificis es van anar deteriorant i, el 1925, amb l'arribada del nou rector, Mn. Josep Vilaseca i Carné, es va començar a plantejar la possibilitat de canviar l'emplaçament de l'església en un altre lloc més planer i de més fàcil accés. De fet, cada vegada costava més als veïns pujar el pendent de la Molsosa i el nou rector no es veia amb cor de viure en una rectoria atrotinada, aïllada i solitària damunt el turó, mentre els feligresos feien vida a la plana.

¹ La parròquia de Santa Maria de la Molsosa va pertànyer a la diòcesi de Vic i no va ser fins el 1956 que es van modificar els límits entre aquest bisbat i el de Solsona. S'ha de remarcar que el municipi de la Molsosa té tres nuclis de població i també tres parròquies: la Molsosa, Prades i Enfesta. En la modificació dels límits parroquials de 1956, la Molsosa i Prades passaren a Solsona, mentre que la parròquia d'Enfesta quedà al bisbat de Vic, ja que el cementiri és compartit amb Calonge de Segarra i aquesta darrera parròquia no passava a Solsona.

Retaule restaurat © 2019 CRBMC. R. Maroto

Antiga església de Santa Maria

Fou, doncs, Mn. Vilaseca qui proposà aixecar un nou edifici parroquial, amb rectoria i locals annexos, en uns terrenys propietat de la parròquia que eren en un lloc més accessible. Demanà a un amic seu arquitecte l'elaboració del projecte del nou complex parroquial i, un cop el va tenir enllestit, va voler consultar-ho amb Mn. Ramon Puigpelat, fill de la Molsosa i de gran renom, que vivia i exercia a Barcelona. Aquest, amb bon criteri, demanà una segona opinió a un arquitecte famós amic seu que havia construït, entre altres obres, l'església del Tibidabo o l'edifici de la duana del port de Barcelona, davant de les drassanes reials. Es tractava

de l'arquitecte Enric Sagnier i Villavecchia que, abans d'emetre una opinió determinant sobre el projecte presentat pel Dr. Puigpelat, va voler visitar el lloc on havia d'anar la nova parròquia. Un cop examinat el terreny va comentar que el disseny elaborat no encaixava en l'entorn i que, al seu parer, no era apte per a uns paratges i paisatges com els que es gaudia des d'aquell lloc. Així doncs, ell mateix es va oferir, per la seva amistat amb Mn. Ramon Puigpelat, a fer un projecte que pogués harmonitzar dintre del context paisatgístic de la zona.

La construcció es va dur a terme l'any 1933, alhora que es construïa, també, el nou cementiri no gaire lluny de la nova església. Les obres es van fer amb les aportacions dels feligresos, tant amb diners com en mà d'obra. Un cop l'església i la rectoria adossada van estar a punt, s'hi van traslladar els retaules barrocs de l'antic temple; per fi, Mn. Josep Vilaseca Carné podia habitar tranquil a la nova rectoria. De totes maneres, ni el campanar ni el pòrtic de l'entrada no van ser construïts fins l'any 1952.

El retaule de sant Isidre es troba en una capella lateral de la nova església de la Molsosa. Es tracta d'un conjunt de format mitjà, propi per

Interior església vella de Santa Maria

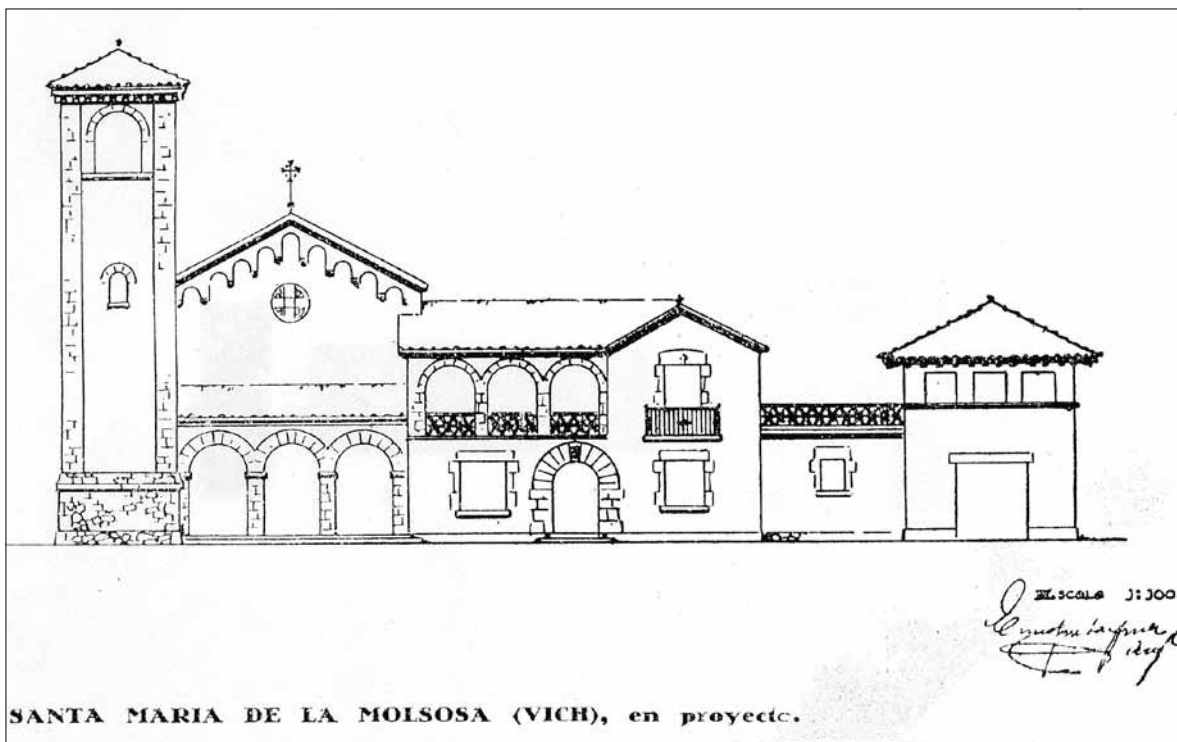
Vista de la plana amb la nova església de Santa Maria

Parròquia nova de Santa Maria. © 2019 CRBMC. R. Maroto

decorar una capella lateral. L'estructura està formada per un banc a la part inferior, amb l'alçada adequada per posar una taula d'altar al davant, per poder-hi celebrar missa. A més a més, hi ha dos pisos desenvolupats en alçada amb tres carrers d'amplada, el central amb dimensions lleugerament superiors als dels laterals. Al mig del retaule, sant Isidre el presideix: porta una rella de llaurar a la mà esquerra, mentre que amb la dreta clava una fanga al terra, d'on brolla aigua. A l'esquerra de l'espectador trobem sant Antoni abat i el porquet -típica imatge de sant d'Olot feta amb pasta de fusta-, segurament de

la postguerra, la mida del qual no s'ajusta a l'espai de la fornícula, per la qual cosa deixa al descobert un buit de policromia. A la dreta hi ha una figura femenina, que s'identifica amb santa Maria de la Cabeza, muller de sant Isidre, que porta un cistell penjat al braç (imatge que amb la restauració s'ha canviat de fornícula i s'ha ressituat a l'espai per al qual fou concebuda). Al segon pis, al centre, hi ha sant Roc, en actitud d'ensenyar les nafres i acompanyat d'un gos. Aquesta figura també s'ha canviat d'ubicació de forma encertada i s'ha col·locat al segon pis. Als laterals hi ha dos relleus -envoltats d'oves- que

Projecte signat per l'arquitecte Enric Sagnier

expliquen dos episodis de l'hagiografia de sant Isidre: el sant en posició d'oració amb un àngel llaurant la terra amb els bous; i sant Isidre fent brollar la font durant un període de sequera. Completen la decoració diferents elements: columnes salomòniques (quatre en el primer pis i dues en el segon), estípits (pseudoatlants, dos al primer pis i quatre al segon) amb relleus vegetals a la part inferior, una mènsula a la part superior del fust (en forma de bust abans d'arribar al cap dels àngels), un guardapols lateral amb volutes, un parell de caps a l'alçada dels estípits del primer pis, un fris vegetal que separa el primer del segon pis, un altre a la part central del segon pis de la cornisa superior, un baldaquí semiesfèric que corona les dues fornícules centrals, i finalment unes sanefes soguejades que fan de fris a la cornisa dels compartiments laterals al segon pis.

L'autoria del retaule s'atribueix a l'escultor Josep Generes (documentat entre 1644 i 1687). La tria d'aquest artista es justifica a través de la comparació estilística amb altres obres seves: el

retaule del Roser procedent de Torà, i ara conservat al Museu Comarcal de Manresa (de contracte de l'any 1666), així com d'altres obres que se li han anat adjudicant -com el retaule de la Mare de Déu del Socors de l'església d'Agramunt). Prova d'això és la repetició de solucions que realitza a les diferents obres, com la manera d'arissar la cabellera -a vegades amb tupè-, la forma d'enfonsar les cavitats oculars i la rudeza en agafar objectes. Tot i que el retaule de la Molsosa conserva un cartutx al fris del baldaquí superior, amb la data del 1680 (visible a partir de la restauració), aquesta segurament fa referència a la policromia de l'obra, però no a la de la realització escultòrica. El treball de Generes s'ha de contextualitzar en una cronologia lleugerament anterior, dins la política comercial del taller en què treballava, encapçalat per Joan Grau (Constantí, 1608 – Manresa, 1685), i que coincideix amb l'activitat del primer per les terres de la Segarra calafina i de l'Urgell entre 1665 i 1670: Joan Grau i el seu fill Francesc van agafar un encàrrec molt important al monestir de Poblet, cosa que va dur-los fora de la Catalunya central entre 1659 i 1673, i durant aquest període foren substituïts pels dos oficials més destacats del taller: el citat Josep Generes i Pau Sunyer (que en aquests anys duria a terme el retaule major de Guissona, el retaule major de Lloberola, la Mare de Déu del Roser de Cellers o la Mare de Déu del Roser de Prades de la Molsosa). Finalment, i dins d'aquest context, caldria advertir la mà de Pau Sunyer en algunes imatges de l'antic retaule de Llanera (Torà), actualment conservat a la nova església de Perecampes i atribuïda de forma encertada a Joan Grau, responsable de la majoria del conjunt. Però la clara presència de Pau Sunyer i la proximitat amb Lloberola o Cellers, podria fer que el retaule s'hagués de datar una mica més tard del que fins ara s'ha fet (cap al 1651), i situar-lo com una de les darreres obres de Grau -juntament amb les de Prades de la Molsosa- abans d'anar-se'n a Poblet.

Part superior del retaule. © 2019 CRBMC. R. Maroto

Escena ennegrida de la vida de sant Isidre. © 2019 CRBMC. R. Maroto

Aixecaments i pèrdues de daurat en les columnes. © 2019 CRBMC. R. Maroto

La primera impressió que es va rebre del conjunt abans de la seva restauració és d'un enfosquiment general: una gruixuda capa negra de sutge cobria tota la superfície del retaule, tant pel davant com per la part del revers. L'alteració més greu que es va observar en un primer examen organolèptic realitzat *in situ*, són els nombrosos aixecaments del daurat i de la policromia amb les consegüents pèrdues que deixen el blanc de la capa de preparació a la vista –endemés de la detecció d'un atac tèrmit actiu que en debilitava l'estructura-.

Aquestes alteracions van fer determinar la necessitat d'una actuació urgent de conservació-restauració i aconsellar-ne el desmuntatge per tal de ser intervingut en un lloc adient. Una subvenció concedida per la diputació de Lleida –Institut d'Estudis Ilerdencs-, demanada per l'ajuntament de la Molsosa i amb la col·laboració del bisbat de Solsona, va fer possible que el projecte de restauració tirés endavant.

El retaule va ser desmuntat el 4 de març del 2019 per dur-lo al Centre de Restauració de Bens Mobles de la Generalitat de Catalunya i iniciar el procés de restauració. L'equip que hi ha intervingut és de l'empresa Kreit-Restauro SL: Koro Abalia, Imma Amorós, Eulàlia Aragonés, Claustre Augé, Rosaura Janó, totes elles restauradores, amb la coordinació de Josep Paret, cap del departament d'escultura sobre fusta del CRBMC. Els treballs de fusteria-ebenisteria

han estat realitzats per Carmelo Ortega, la documentació fotogràfica per Ramón Maroto, i les tècniques d'anàlisi per Ricardo Suárez, tots ells treballadors del CRBMC.

Examen organolèptic i estat de conservació

Veus locals del poble ens van explicar que en el primer període de la Guerra Civil el retaule de sant Isidre va ser desmuntat per ser cremat dins l'església nova. Els intents de prendre-hi foc no van ser efectius i els executors van abandonar

Retaule abans del procés de restauració. © 2019 CRBMC. R. Maroto

Element superior on hi ha pintada la data de "1680"

l'església plena de fum, i van deixar tots els elements del retaule apilats i ben enfosquits.

En el procés de restauració del retaule, un cop eliminada una repintada, en un dels elements ornamentals de la cúpula del baldaquí semiesfèric, hi apareix la data de "1680", que segurament assenyala l'any en què es va acabar de pintar i daurar.

En la part superior del marc del frontal del retaule, hi ha una altra data curiosa: "1762". Esculpida i daurada conjuntament amb el relleu d'un jou, és l'element identificador de la iconografia de sant Isidre. Durant el procés de restauració hi trobem també un nom ocult per una repintada en la part inferior del mateix marc, "Teresa Passada", que, si tenim en comp-

Data en el marc del frontal

Nom pintat en el marc del frontal

te que la Passada és el nom d'una masia de la Molsosa, podria tractar-se de la persona que va pagar el frontal d'altar.

La diferència de quasi 100 anys entre les dues dates, i també la deferència estilística amb la talla i policromia del retaule, ens assenyala que el marc va ser, segurament, encarregat i canviat per l'original en un moment donat de la història per motius que desconeixem.

Les tècniques pictòriques que veiem en el retaule són el daurat amb pa d'or fi a l'aigua, el llatat i estofat, el tremp, i les carnacions a l'oli al poliment. Els basaments estan policromats al tremp amb un jaspiat amb tonalitats vermelles i blanques. Aquesta policromia és molt diferent de la de la resta del retaule, fet que ens fa pensar que podrien ser elements afegits posteriors a l'execució de l'obra.

Basament i frontal d'altar. © 2019 CRBMC. R. Maroto

En diferents elements del retaule observem fàcilment els petits quadrats de l'aplicació dels fulls d'or, com en el cas del fons de les escenes amb relleu de la vida del sant. La separació entre aquests els fa més visibles per la tècnica del llatat que solament queda marcada sobre el quadrat de la làmina d'or. Aquest fet ens fa pensar en un estalvi d'un material tan preuat com és el full d'or fi.

També ens crida l'atenció una laca de color carmí aplicada sobre una base platejada situada en la decoració dels draps nuats que hi ha sota les escenes en relleu.

Marca dels quadrats de les làmines d'or

Laca carmí sobre un full platejat

Procés de restauració-conservació

La primera actuació d'intervenció en el retaule ha estat el desmuntatge en el lloc on es troba, tot enumerant-ne totes les peces i recopiant la informació constructiva, que ens servirà per al posterior muntatge. Es comptabilitzen un total de 28 peces, 4 figures de sants i una tela moderna clavada en un bastidor. Tots aquests elements, un vegada arribats al CRBMC, són introduïts a la càmera d'anòxia durant 28 dies, per tal de seguir un procés de desinsectació.

L'actuació principal de conservació-restauració en la policromia i daurat, ha estat la fixació dels nombrosos aixecaments i la neteja per enretirar la densa i fosca capa de sutge que cobria la totalitat dels elements.

La neteja de la capa de policromia ha posat al descobert una gamma molt rica de tonalitats i ens ha permès poder contemplar la tècnica d'execució típica de l'època barroca.

L'altra actuació important que s'hi ha efectuat, és l'eliminació de la repintada que cobria tots els elements decoratius amb forma vegetal, i que també es trobava en les figures de sant Roc i santa Maria de la Cabeza. En la figura de sant Isidre s'han fet finestres d'inspecció per tal de conèixer l'estat de conservació de la policromia original: el guix que el recobreix, juntament amb la repintada i el mal estat de conservació, ens han portat a prendre la decisió de no eliminar-la.

Ha estat una grata sorpresa la recuperació d'una escena de la predel·la que es trobava oculta per la repintada. Es tracta d'un conjunt d'imatges molt acolorit que representen l'abundància de menges, sobretot vegetals, distribuïdes al llarg de la predel·la en tres compartiments, i que van a parar en un recipient central com si fos una cornucòpia; en aquesta tirallonga de fruits hi ha imatges d'àngels menorets que sembla que vulguin jugar.

Escena abans de la restauració. © 2019 CRBMC. R. Maroto

Procés de restauració: mitja neteja. © 2019 CRBMC. R. Maroto

Mitja neteja de la santa. © 2019 CRBMC. R. Maroto

Santa Maria de la Cabeza restaurada

Fragment de la predel·la abans d'enretirar la repintada

Fragment d'una escena recuperada de la predel·la

En el procés de restauració també s'ha desinsectat, consolidat i reforçat la part inferior del basament, que es trobava afectat per un atac de corc.

La tela d'altar, de factura més moderna, estava en molt mal estat de conservació. Una vegada consultat amb els propietaris del retaule, es decideix canviar-la, juntament amb el bastidor. La nova tela es munta sobre un llit de tissú tensat

al bastidor, per protegir-la i evitar-ne la destesa; i el bastidor se subjecta al marc de l'altar amb plaques metàl·liques pel revers.

La intervenció de conservació-restauració ha finalitzat amb una envernissada general de tots els elements amb una resina acrílica i la reintegració pictòrica, tapant els blancs de la capa de preparació per tal d'aconseguir una harmonia del conjunt.

Muntatge de l'estructura d'alumini

Estructura d'alumini que subjecta el retaule

Un cop finalitzat el procés de restauració s'ha muntat de nou el retaule a la capella. S'ha dissenyat una estructura de perfils metàl·lics d'alumini anoditzat que el subjecta pel darrere i que dona estabilitat al conjunt, tot avançant-lo uns 60 cm de la paret; es deixa aquest espai per tal de possibilitar l'accés al revers i assegurar un bon sistema de conservació preventiva de circulació d'aire i, també, per a futures actuacions preventives en el suport de fusta.

Muntatge del retaule

